

Den rastløse konservatoren

- Fridtjof Nansen og Bergens Museum

MARIANNE PAASCHE
OG OLA SØNDENÅ

Fridtjof Nansens livslange forhold til Bergen og Bergens Museum var både komplisert og paradoksalt. I løpet av de formative årene fra 1882 til 1887 utviklet Nansen seg fra en 21-årig uerfaren 2. konservator til museets første virkelig moderne forsker, kronet med doktorgraden i 1888. Men bare noen få år senere ble Nansen en høylytt kritiker av Bergens Museum og bergensere generelt, og særlig av museets ambisiøse planer om universitetsstatus.

Historien om denne holdningsendringen må leses i lys av Nansens status som nasjonalhelt etter triumfene på Grønland, i Polhavet, og hans statsmanns-rolle i 1905. Paradoksalt nok bidro Nansens nyutviklede antipati mot Bergen til at museets planer om et bergensk universitet etter hvert ble realisert.

Fridtjof Nansen og Bergens Museum

Den 21 år gamle Fridtjof Nansen startet høsten 1882 i en brytningstid for Bergens Museum, som på mange vis var i ferd med å utvikle seg til en moderne vitenskapelig institusjon, men som fremdeles i 1882 hang fast i en eldre museumstradisjon med aldrende ansatte – bl.a. konservator Johan Koren på 73 og altmuligmannen Peter Hysing på 78 år.

Det har vært hevdet at museet i D.C. Danielssens periode (1852–1892) utviklet seg til en moderne vitenskapelig institusjon.¹ Men det er nok riktigere å si at denne endringsprosessen og profesjonaliseringen ikke ble fullbyrdet før helt

Fig. 1 | Den unge 2. konservator Nansen i laboratoriet sitt på Bergens Museum. Foto: Johan von der Fehr. Billedsamlingen, UBB.

på slutten av Danielssens regime. I faglig sammenheng var ansettelsene av konservatorene Olaf Jensen (1874–1882) og Nansen (1882–1887) svært viktige, de var begge pionerer i bruk av moderne mikroskopi, og kan nok sies å være de to første rendyrkede forskerne ved Bergens Museum, som også publiserte viktige faglige arbeid. I både faglig og organisatorisk sammenheng var ansettelsen av Jørgen Brunchorst (1862–1917) som konservator i 1886 svært viktig for den videre utviklingen av museet. Med Brunchorst som drivkraft overtok museet utgivelsen av det populærvitenskapelige tidskriftet *Naturen* i 1887; museets tynne årsberetning ble etter hvert utvidet til en fullblods vitenskapelig publikasjon, og skriftserien *Bergens Museums Skrifter* ble en viktig faglig arena. Brunchorst utfordret Danielssens samlingsforvaltning, og fikk innført en oppdeling i utstillingssamlinger og magasin- og forskningssamlinger. Og ikke minst, ordlyden i museets formål og lover ble endret til «at fremme vitenskapelig forskning og sprede vitenskapelig kundskab. I den hensigt vil den underholde, forøge og udvide de i Bergens Museums opbevarede samlinger af naturalier og historisk-antikvariske gjenstande, samt fremme de til museet knyttede institutioner og arbeide for oprettelse af en høiskole for Vestlandet i Bergen.»² Her finnes for første gang formulert formålet for

Fig. 2 | Bergens Museums nybygg troner majestetisk på toppen av Rakkerhaugen, fotografert av Marcus Selmer i slutten av 1860-årene. Bildesamlingen, UBB.

den videre utviklingen av museet som en mer allsidig institusjon – med vekt på forskning og formidling, ikke bare rent samlingsorientert – samt den første kimen til arbeidet for å utvikle museet til et fremtidig bergensk universitet.

Da Nansen ble ansatt på museet, var det faglige miljøet i museets direksjon preget av flere sterke personligheter, som de to internasjonalt berømte lepraforskerne Daniel Cornelius Danielssen og Gerhard Armauer Hansen. Foruten Koren jobbet Nansen i tillegg sammen med kjøpmannen og mollusk-eksperten Herman Friele, og senere zoologen James Grieg, som var like gammel som Nansen. Nansen skrev i ettertid at det kreative og darwinistiskinspirerte forskningsmiljøet ved Bergens Museum fikk stor betydning både for hans faglige og personlige utvikling.³Søkermassen til konservatorstillingen som ble ledig i september 1882, var riktignok en bekreftelse på at det vitenskapelige miljøet i landet ikke var så bredt. Nansen hadde selvsagt zoologiske interesser, men med kun to år med studier tilbakelagt ved Universitetet i Kristiania var det allikevel nok til å utmerke seg fremfor de andre søkerne, som var henholdsvis telegrafbud, tollkasserer og farmasøyt. Den unge andrekonservatoren ble kastet rett inn i det tidkrevende arbeidet med preparering, beskrivelse

Fig. 3 | Fridtjof Nansen og kollegaene ved Bergens Museum ca. 1886. Fra venstre: Jørgen Brunchorst, Gerhard Armauer Hansen, Nansen, T. Chr. Thomassen, James Grieg, A. Lorange, Danielssen, og Herman Friele. Foto: Johan von der Fehr. Billedsamlingen, UBB.

og systematisering med de endeløse mengdene av innsamlet materiale fra Nordhavsekspedisjonen 1876–1878, der flere av kollegene hans hadde deltatt.

I de mange brevene til faren Baldur skrev Nansen at han var fornøyd med livet og jobben i Bergen, at han var pliktoppfyllende og hardt arbeidende. Men samtidig skinner det gjennom at han er rastløs, og er misfornøyd med plaskvåte bergensvintere. Nansen fikk økonomisk hjelp av faren til å kjøpe seg et moderne Zeiss-mikroskop, noe som sammen med inspirasjon fra sin forgjenger, Olaf Jenssen, endret den faglige tilnærmingen hans til zoologien og ikke minst holdningen hans til det «trivielle» museumsarbeidet. Nansens faglige snuoperasjon var del av en internasjonal vending innenfor zoologien, bort fra den tradisjonelle, beskrivende og systematiske zoologien og over til vektlegging av mikroanatomisk og histologisk forskning, ved hjelp av moderne mikroskopteknologi. Ved hjelp av Zeiss-mikroskopet og moderne metodikk ble Nansen en pioner innen forskning på mikroanatomi og på lavere dyrs nervesystem, og det første publiserte arbeidet hans, «Bidrag til Myzostomernes anatomi

Fig. 4 | D.C. Danielssen om bord på «Vøringen», før et av toktene med Nordhavs-Ekspedisjonen 1876-1878. Fotograf ukjent. Billedsamlingen, UBB.

og histologi» i museets årsberetning i 1885, var et resultat av dette.

Rastløshet, faglig utålmodighet og utferdstrang var hovedårsaker til at Nansen sa opp jobben på museet i mars 1885. Overraskende nok, trolig også for Nansen selv, ga Danielssen ham sporenstreks ett års lønnet permisjon, og lovet ham jobb som førstekonservator når den 76 år gamle Johan Koren skulle gå av med pensjon i 1886. I april 1886 reiste Nansen på studietur sørover i Europa, besøkte museer og forskningslaboratorier i Tyskland, før han kom til et av målene for turen, laboratoriet til professor Camillo Golgi i Pavia i Italia. Golgi hadde utviklet en banebrytende metode for å studere nervesystemer gjennom fargelegging av nervevevet, en metode Nansen nå fikk opplæring i.

Det neste målet var den zoologiske stasjonen i Napoli, der Nansen fikk tilgang til å arbeide sammen med andre internasjonale forskere. Oppholdet i Napoli endret for alvor Nansens holdning til vitenskap og forskning, og til museenes rolle, noe som kommer tydelig frem i en artikkel han senere skrev om den zoologiske stasjonen i tidsskriftet *Naturen*.⁴

Nansen innså at den zoologiske vitenskapen måtte endres, ikke minst ved hjelp av forskningslaboratorier som det i Napoli, der man kunne studere levende dyr og dyreliv i sitt rette miljø. Museene, med sine «opsamlede døde skatte», var ikke lenger tilstrekkelig, mens stasjoner som den i Napoli var fremtiden for den moderne vitenskapen. Dette førte også til at Nansen for all fremtid ble en innbitt motstander av å etablere nye museer i Norge. Nansen foreslo i *Naturen*-artikkelen at Norge burde etablere en biologisk stasjon, noe som i Bergen ble realisert i 1892.⁵

Tilbake i Bergen høsten 1886 arbeidet Nansen med doktorgradsarbeidet sitt, «The Structure and Combination of the Histological Elements of the Central Nervous System», som han først presenterte for museet i april 1887, og etter å ha disputert i Kristiania 28. april 1888 ble Nansen den første som fullførte doktorgrad på bakgrunn av forskning utført ved Bergens Museum. Og selv om dette arbeidet førte Nansen, og Bergens Museum, fremst i forskningsfronten på studier av nervesystemer og nerveceller, ble det samtidig siste gang han arbeidet på dette feltet. Etter Grønlands- og «Fram»-ekspedisjonene kom Nansen utelukkende til å være involvert i havforskning og oseanografi. Senere direktør ved Bergens Museum Jørgen Brunchorst oppsummerte i 1900 Nansens karriere på museet: «Nansen var ingenlunde en saa god museumsmann, som Jenssen havde været. Det meget rutinemæssige detalj arbejde, som følger med en samlings ordning,

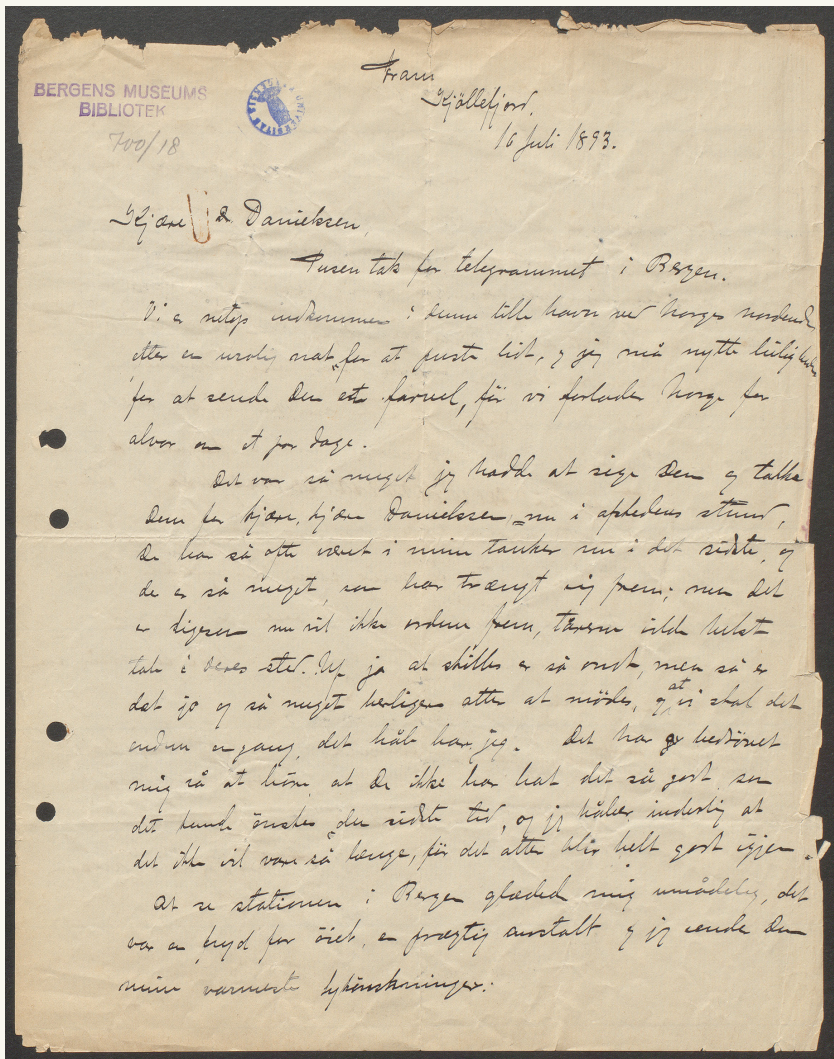
vedligehold og katalogisering havde han ikke den tilstrækkelige taalmodighed til at interessere sig for. Derimod var hans videnskabelige interesser overordentlig vaagne og intense.»⁶

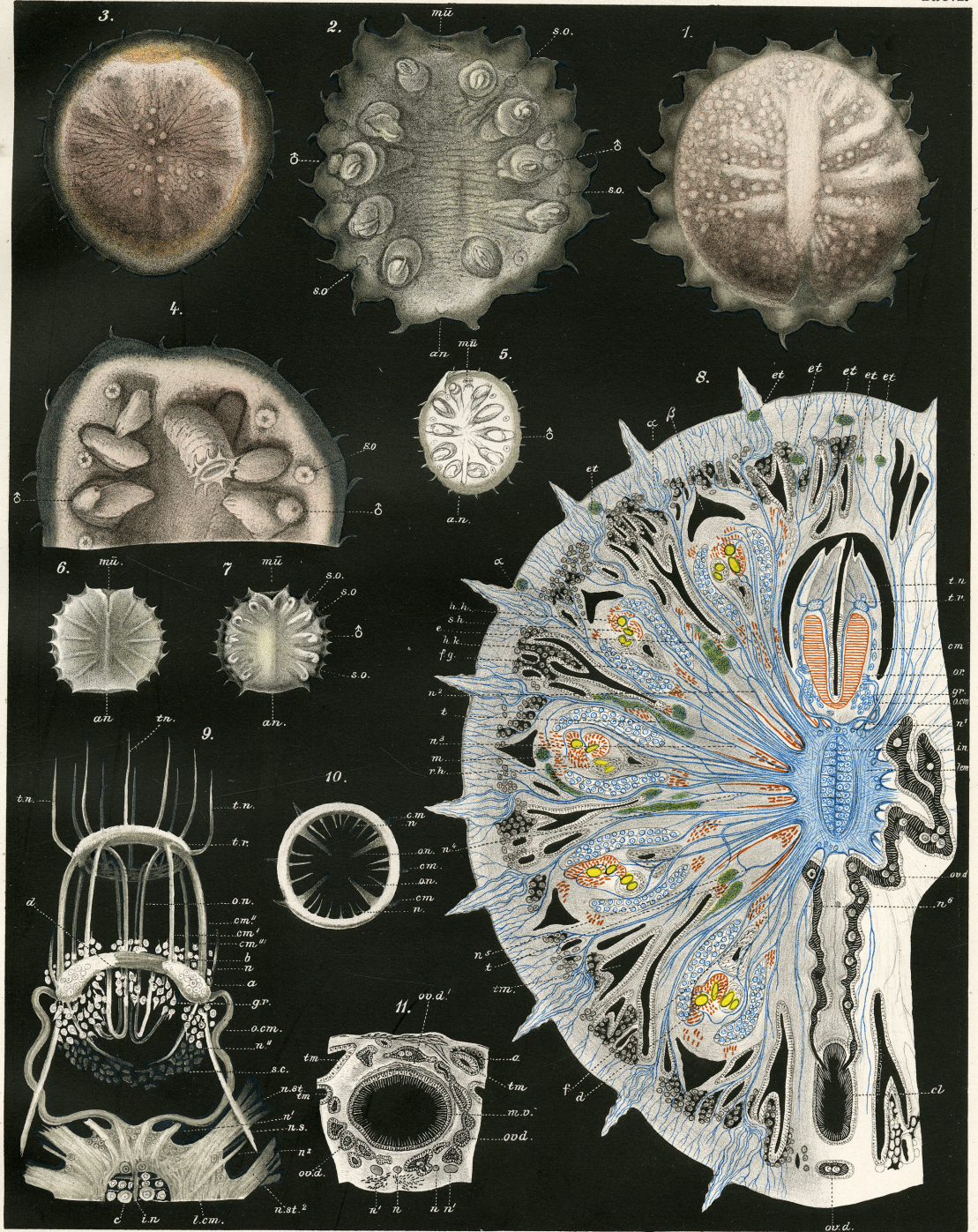
Nansen og Danielssen

Forholdet mellom den aldrende og allestedsnærværende Danielssen og den 21 år gamle andrekonservatoren utviklet seg til et nært og inderlig vennskap, tross Nansens tidlige avskjed med museet i Bergen. I Danielssens øyne var Nansen en vitenskapelig begavelse av de sjeldne, men han innså nok temmelig raskt at Nansen – med sin rastløse og utålmodige personlighet – ikke var direkte velegnet til det rutinemessige

Fig. 6 | Nansens egen illustrasjon fra hans første publiserte vitenskapelige arbeid, planse I fra «Bidrag til Myzostomernes anatomi og histologi» fra 1885.

Fig. 5 | Første siden av avskjedsbrevet fra Nansen til Danielssen, skrevet om bord i «Fram» 16. juli 1893. Manuskript- og librarsamlingen, UBB.

F. Nansen, del.

Lith. Anst. v. J. G. Bach, Leipzig.

og tidkrevende systematiske museumsarbeidet. Danielssen ga derfor den unge konservatoren nærmest bemerkelsesverdig frie tøyler. Nansen fikk ett års lønnet permisjon til studiereiser i 1885–1886, og han fikk stor frihet og tilsvarende permisjon for å forberede og gjennomføre Grønlands-ekspedisjonen i 1888–1889.

I korrespondansen mellom Danielssen og Nansen, bevart ved Spesialsamlingen, er det fascinerende å se hvordan Daniels- sen aldri ga opp håpet om få Nansen tilbake til museet etter Grønlandsferden. Og det er likeså fascinerende å følge Nansens unnvikende og ulne svar på Danielssens spørsmål om retur til Bergen. Stillingen ble holdt åpen for Nansen, og så sent som i budsjettet 1889–1890 var det opprinnelig oppført lønnsutgifter til «Konservator Nansen». Først i januar 1890 ga Danielssen opp, og ansatte ny konservator.

Tross Danielssens åpenbare skuffelse ødela ikke Nansens avskjed med museet det nære og svært personlige forholdet mellom de to. Sterkest kommer dette til uttrykk i det siste brevet fra Nansen til den nå aldrende og sykelige Danielssen, skrevet om bord i «Fram» 16. juli 1893, der Nansen innså at dette nok var «afskedens stund» med sin «kjære faderlige ven» Danielssen. «De har været i mine tanker nu i det sidste, og der er så meget som har trængt sig frem; men det er ligesom nu vil ikke ordene frem, tårene vilde helst tale i deres sted. (..) Jeg drømte mig nu engang livet slig som for alltid knyttet til Bergens Museum, men saa kom andre ting imellem. Men sammen med dem eller fjernt fra dem, saa har de min hele hengivenhed og min hele beundring. De står nu ved livets kveld, men en skøn kveld er det, og et stort og skjønt dagsverk har De at se tilbage på.»⁷

Nansen som kunstner

I tillegg til en omfattende samling av Nansen-brev er det ved Spesialsamlingen ved Universitetsbiblioteket i Bergen bevart en tilnærmet komplett serie med førsteutgaver og praktutgaver av alle bøkene Nansen publiserte i sin levetid. Felles for de fleste bøkene er at Nansen selv illustrerte og utsmykket dem, med litografier, tusjtegninger, små vignetter og kart. De fleste forbinder Fridtjof Nansen med polarhistorie, den humanitære innsatsen eller hans fremragende forskning. Men historien om Nansen som kunstner er en vel så interessant del av hans virke. I Leif Østbys minneforelesning over Nansen i 1978 beskriver han hvordan Nansen under en ekspedisjon satt ute på dekk i kulden og malte med akvarell og pastellstifter. Helt til han begynte å blø og ved et uhell fikk en blodstripe med i himmeltemaet. Hvorpå Østby skriver «Hvor

Fig. 7 | Et helsides bilde fra Nansens utgivelse «In Northern Mists» gitt ut i 1911. Forstørret opp ser man tydelig streken som definerer volumet i snø- og is formasjonene. Tar man ett steg tilbake ser man hvordan Nansen med enkle grep får nattehimmelen til å gløde med stjerner og nordlys i duse farger. En ensom skikkelse i silhuett bringer tankene til den ensomme forskeren i isødet, og det lille ubetydelige mennesket plassert opp mot uendeligheten når man skuer ut mot himmelrommet. Tegnet av Fridtjof Nansen. Manuskript- og librarsamlingen, UBB.

mange av våre bildende kunstnere har så bokstavelig malt med sitt hjerteblod?»⁸

Fra han var liten, var det å tegne en naturlig uttryksmåte for Nansen. Etter at han kom til Bergen som 21-åring for å jobbe på Bergens Museum, begynte han i tegnelære hos kunstneren Frantz Wilhelm Schiertz, som selv hadde en tilknytning til Bergens Museum – blant annet som deltaker på Nordhavsekspedisjonen. Schiertz så Nansens potensial, og anbefalte ham å velge kunsten som retning i livet. Allerede i det første vitenskapelige arbeidet Nansen publiserte på Bergens Museum – «Bidrag til Myzostomernes anatomi og histologi» i 1885 – bidro han selv til å lage litografiske plansjer, inspirert av sin læremester.

Som kjent var det vitenskapen som forble Nansens hovedinteresse og veivalg, men han sluttet aldri å tegne. Han hadde alltid med seg en skissebok på reisene, og brukte både penn, pastellkritt, akvarell, blyant og kullstift som teknikker. De fleste bokutgivelsene ble rikholdig illustrert av ham selv, gjerne med egne fotografier eller skisser fra ekspedisjonene som forelegg. Han skildrer med letthet ulike landformasjoner kun med bruk av penn og blekk, dyrene har levende smidige

Fig. 8 | Havhester, tegnet av Fridtjof Nansen. Fra boka «Blant sel og bjørn», utgitt 1924. Manuskript- og librarsamlingen.

bevegelser, mens menneskene i de tidlige tegningene er noe stivt skildret.

Små formater kjennetegner nesten hele hans oeuvre, selv om hans venn Erik Werenskiold forsøkte å overtale ham til å gå over til større formater. Kan hende de små formatene var tett knyttet opp til reisevennlige skissematerialer, eller at hans høyintensive og mange prosjekter ikke gav ham mye tid til overs til å bearbeide større verk med en jevn progresjon.

Begeistringen han selv opplevde i felten, formidler han gjennom bildene sine, og det er en levende tilstedeværelse i skildringene. Havhestene, som er i slekt med albatrossen, danser i vinden. Nansen skriver hvordan han blir dypt fascinert over den glidende flukten til disse underholdende fuglene, og hvordan han i lang tid undrer seg over fuglens aerodynamiske egenskaper. Tegningen viser hvordan han bevisst benytter lys og mørke for å skape kontraster som fremhever fuglene mot bakgrunnen. Skummet på bølgen som bryter er markert ved fravær av blekket. Nansen hadde blikk for detaljer, det gjorde seg gjeldende både i forskningen, og ikke minst i de visuelle skildringene. I Nansens vitenskapelige publikasjoner finner vi flere av hans egne dokumenterende og analytiske tegninger som beskriver observasjoner gjort i mikroskopet.

Nansen definerte ikke seg selv som kunstner, men vitenskapsmann, og ønsket ikke en soloutstilling. Etter hans død hedret hans gode venn og kunstneriske inspirator, Erik Werenskiold,

Fig. 9 | Under årene i Bergen bodde Nansen hos ekteparet Vilhelm og Marie Holdt i huset på Engen 10. Bygningen – med balkong i bakgrunnen på bildet – gikk tapt under bergensbrannen i 1916. Fotograf ukjent. Billedsamlingen, UBB.

ham med en minneutstilling med Nansens egne verker på Kunstnerforbundet i Oslo.

Nansen i Bergen

Da den unge Fridtjof Nansen flyttet til Bergen høsten 1882, overtok han ikke bare konservatorstillingen etter Olaf Jossen, han overtok også sin forgjengers hybel hos ekteparet Vilhelm og Marie Holdt på Engen 10.⁹

Den sosialt engasjerte Vilhelm Holdt var prest ved Bergens arbeidsanstalt, sykehus, sinnssykeasyl og fattighus. Holdt var svært sentral i flere av byens sosiale og humanitære foreninger, bl.a. «Foreningen mod den offentlige usædelighed», «Foreningen for forsømte og forvildede Børns Redning» og «Foreningen til værn for enlig stillede Kvinder», i tillegg til å arbeide for å bedre vilkårene for leprapasienter og for prostituerte. I 1879 stiftet Holdt «Kvindehjemmet

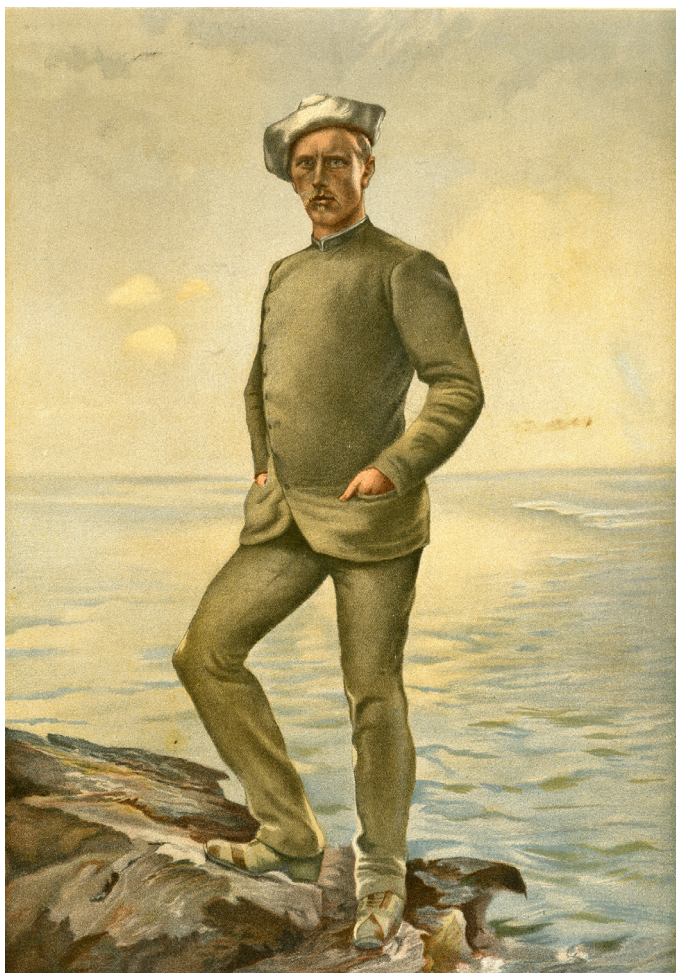

Fig. 10 | Fridtjof Nansen portrettert i sin berømte «Jæger» ulldress, her i en fargerik versjon publisert i Allers Familie-Journal, ukjent år. Portrettet er en kopi av et maleri av Hans Heyerdahl. Manuskript- og librarsamlingen, UBB.

Fig. 11 | Fridtjof Nansen sammen med ekteparet Vilhelm og Marie Holdt, fotografert av Marcus Selmer, ca. 1883/84. Billedsamlingen, UBB.

Nygjærdet», senere kalt Magdalenahjemmet, med formål om å «opta saadanne faldne kvinder, som selv vil forlate sit syndige liv». Og samme år som Nansen flyttet inn på hybelen i Engen 10, åpnet Holdt Magdalenahjemmet på Laksevåg, i det tidligere lyststedet Nygjærdet.¹⁰

Nansen fant seg godt til rette hos ekteparet Holdt, i en tilværelse preget av faste rutiner. Han dro av gårde til jobben på museet hver morgen kl. 8, spiste middag hjemme hos Holdt kl. halv to, før han tok fatt på en ny arbeidsøkt. Om kveldene leste Holdt høyt fra dagens aviser, eller fra ekteparets rikholdige boksamling. Nansen var selv litterært interessert, og besøkte ved flere anledninger byens teater, der særlig Ibsen-stykkene «Brand» og «En folkefiende» gjorde sterkt inntrykk på ham.¹¹

Nansen var en svært selvbevisst ung mann, og for bergenserne må han ha fremstått som en noe underlig fremtoning, og ikke så rent lite av en posør, der han spradet rundt i byens

Fig. 12 | Fridtjof Nansen og Bjørn Helland-Hansen om bord på forskningsfartøyet «Armauer Hansen», 1914. Fotograf ukjent. Bildesamlingen, UBB.

gater iført sin tettsittende ulldress fra fabrikanten Jaeger. Nansen skrev til og med en artikkel om ullklærne sine i Bergens Aftenblad i november 1883.¹² Og iført ulldressen fartet Nansen ofte rundt i fjellene og fjordene rundt Bergen, og reiste av gårde på de berømte og halsbrekkende skiturene over fjellet til Østlandet, som han skrev flere artikkelsier om.

Sommeren 1883 tilbrakte Nansen sammen med ekteparet Holdt på Ask på Askøy, der han fisket og samlet prøver. Nansen innledet et seksuelt forhold til Marie i løpet av årene i Bergen, trolig uten at presten selv fikk greie på det.¹³ Men dette forhindret ikke at Nansen knyttet seg veldig til Vilhelm Holdt, han ble en svært viktig person og et forbilde for Nansen, ikke minst på grunn av hans humanitære arbeid og sosiale engasjement, og de brevvekslet flittig livet ut.

De siste årene i Bergen ble Nansen en sjelden gjest både hos ekteparet Holdt og for kollegene på museet. Studiereiser og forberedelsene til Grønlands-ekspedisjonen gjorde at en etter hvert museumslei Nansen oppholdt seg mye borte fra Bergen, før han i løpet av 1889 endelig fikk sagt opp konservatorjobben på museet. Men etter den suksessfulle vandringen over iskalotten på Grønland returnerte Nansen som æresgjest, sammen med Edvard Grieg, ved 17.mai-feiringen i Bergen i 1890. Sammen gikk de to foran i hovedprosjeksjonen, og ble

hyllert av tusenvis av bergensere, og Nansen gjengjeldte hyllesten med et «Leve Bergen!»¹⁴ Men bare noen år senere var Nansens bergens-forelskelse slutt, og bergensernes forhold til Nansen endret radikalt.

Nansen og de bergenske «dilettanter»

Da den unge arkeologen Haakon Shetelig reiste fra Kristiania til ny jobb på Bergens Museum i 1901, fikk han følgende hilsen fra Fridtjof Nansen: «Hils den unge mann og si ham at Bergen er en ørken der han selv får være oasen», i en by der «videnskab dårlig trives».¹⁵ Dette var helt nye toner fra en mann som bare noen få år tidligere hadde hyllet både Bergen og Bergens Museum, og på storslått vis blitt feiret av bergenserne på 17. mai i 1890. Hva hadde skjedd?

Som professor i zoologi (senere oseanografi) ved universitetet i Kristiania hadde Nansen skyhøye ambisjoner for forskningsmiljøet i hovedstaden. Han ville samle alle institusjoner og fagfolk i Kristiania, og bygge opp et sentrum for den internasjonale havforskningen. Ved to anledninger i løpet av det første tiåret av 1900-tallet møtte han derimot massiv motstand fra museumsmiljøet i Bergen og av bergensere på Stortinget, og nasjonalhelten ble begge ganger beseiret av folk som i hans øyne ikke hadde faglige forutsetninger for å ta slike avgjørelser.¹⁶

Det første nederlaget kom i 1900, da både fiskeriforvaltningen og havundersøkelsene ble lagt til Bergen, mot Nansens vilje. Men alvorligere for Nansens selvilde var kampen om den internasjonalt ledende havforskeren Bjørn Helland-Hansen. Med støtte fra universitetsledelsen og regjeringen foreslo Nansen i desember 1909 at det skulle opprettes et personlig professorat i oseanografi i Kristiania for Helland-Hansen, som da jobbet ved Bergens Museum, bl.a. som bestyrer for den biologiske stasjonen i Bergen. Ikke uventet mobiliserte bergenserne, ikke minst på bakgrunn av planene om å opprette et nytt universitet i Bergen, ved å utvikle og utvide Bergens Museum til en fullblods akademisk forskningsinstitusjon. I tillegg mente ledelsen ved Bergens Museum naturlig nok at byen, med sin nærhet til fjord og hav, hadde de mest naturlige forutsetninger som et senter for havforskningen i Norge. Saken havnet i Stortinget, ble utsatt til mars 1911, da bergenserne vant kampen med 90 mot 17 stemmer, og resulterte i at Helland-Hansen fikk økt lønn og økte forskningsmidler for å bli i Bergen.¹⁷

TELEGRAMS HIGHCASTLE KNIGHTS LONDON
TELEPHONE 1320 KENSINGTON. (20 LINES)

HYDE PARK HOTEL
KNIGHTSBRIDGE

LONDON. S.W.

14. Oktober 1921

Kjære venner,
høstet og værme
takke for telegram og din allfor
vagre artikel i T. T. som bragte
mig til å rødme; men godt
gjør det å se bevis på så meget
vennskap. Det er ikke netop tiltalende
å passere slike mile steier, som
uhøflig minner en om at tiden
renner fra en; men det er jo intet
å gjøre ved, vi kan ikke stanse
den. Her synes alt vanskkelig,
det er intriger og vanskjelikheter
på alle kanter, og hvad det alt
skal føre til er enda ikke godt

Fig. 13 | Brev fra Nansen til Bjørn Helland-Hansen, skrevet fra Hyde Park Hotel i London, 14. oktober 1921, med takk for hilsener til Nansens nylig feirede 60-årsdag. Manuskript- og librarsamlingen.

Nansen var, i likhet med svært mange i hovedstaden, motstander av å opprette et nytt universitet i Bergen, og planene ble direkte motarbeidet og stadig kommentert av Nansen, med stadig foraktfulle og negative karakteristikker. Han mente at virksomheten i Bergen var «farlig for landets videnskabelige liv», og at bergenserne ikke var i stand til å bygge opp et universitet – «men jeg kjender de folk, de er nu engang hanseater og handelsmænd foruden dilletanter».18 I tillegg bidro de to nederlagene i Stortinget til at Nansen til å endre synet hans på politikere og på demokratiet og utløste en serie med anti-parlamentaristiske og anti-demokratiske tirader.19 Nasjonalhelten fra Grønland, polhavet og 1905 møtte for første gang motstand og led smertelige personlige nederlag.

Paradoksalt nok ble Nansens mislykkede kamp mot Bergen en viktig milepæl i utviklingen av det som skulle bli et nytt universitet i vest. Ikke bare fikk Helland-Hansen økt lønn og økte ressurser, det ble også bevilget midler til å bygge forskningsfartøyet «Armauer Hansen», som ble sjøsatt i 1912. I 1913 ble det vedtatt å gi hele det vitenskapelige personalet ved Bergens Museum professorstatus, noe som var et svært viktig steg på veien mot universitetsstatus. Og en av de første professorene som ble offisielt utnevnt i 1914, var «ørkenvandrerer» Haakon Shetelig.20

Nansen og Bjørn Helland-Hansen

Fridtjof Nansen møtte den unge havforskeren Bjørn Helland-Hansen (1877–1957) for første i gang i 1900, på det første toktet med det nye forskningsfartøyet «Michael Sars», og innledet med det et nært personlig vennskap og faglig samarbeid som skulle vare livet ut. Helland-Hansen jobbet på det tidspunktet på Fiskeristyrelsen i Bergen, og ble i 1906 bestyrer av den biologiske stasjonen på Marineholmen. I 1911 fikk han løfte om professorat, økte bevilgninger og et nytt forskningsfartøy for å bli værende ved Bergens Museum. Helland-Hansen ble professor i 1914, og var grunnleggeren av Geofysisk institutt, som åpnet i 1917.

Helland-Hansen ble den internasjonalt ledende oseanografen i løpet av det første tiåret på 1900-tallet, og Nansens nære tilknytning og faglige samarbeid med Helland-Hansen førte til at Nansen var helt i forskningsfronten internasjonalt. Sammen ble de pionerer innenfor fysisk oseanografi. Og gjennom dette nære samarbeidet, tross Nansens motvilje mot Bergen og bergensere, fikk Nansen likevel et livslangt indirekte forhold til Bergen og til den verdensledende

havforskningen som foregikk på Bergens Museum og senere Geofysisk institutt.

Nansen deltok bl.a. på jomfrutoktet med «Armauer Hansen» sommeren 1913, før han året etter ble med på et seksukers tokt til Madeira og Azorene. Sammen publiserte de den banebrytende boka «The Norwegian Sea» i 1909, og de fortsatte å utgi artikler og bøker sammen frem til Nansens død i 1930, bl.a. en rekke viktige forskningsartikler i det bergensbaserte tidsskriftet *Naturen*.

I korrespondansen mellom de to som er bevart ved Spesialsamlingen, er det fascinerende å følge utviklingen av det nære personlige vennskapet mellom Nansen og Helland-Hansen. Nansen involverer Helland-Hansen i sine mest personlige og intime forhold, om følelsesmessige problemer og om familien, men også om detaljer fra sin politiske og internasjonale virksomhet. De møttes jevnlig, i Bergen eller på Lysaker, på Nansens landsted eller på Finse, for å skrive eller for lange skiturer.

Med sin etter hvert velutviklede motvilje mot det bergenske avsto Nansen temmelig kategorisk alle invitasjoner fra

Fig. 14 | Fridtjof Nansen hilser med hatten, fotografert på Landsutstillingen i Bergen i 1928. Foto: Atelier KK. Billedsamlingen, UBB.

Bergen. Bl.a. takket han nei til å være til stede på åpningen av nybygget til historisk museum ved Bergens Museum i 1927 (31). Men året etterpå var han til gjengjeld to ganger innom på besøk til nybygget til Helland-Hansens stolthet, det nye Geofysisk institutt, og deltok på den offisielle åpningen 7. juni 1928, og fikk samtidig med seg den storslåtte Landsutstillingen ved Lille Lungegårdsvann.

Teksten ble opprinnelig skrevet til utstillingen «Nansen og bergenserne» ved Bibliotek for Humaniora, høsten 2021.

1. Haaland (1996), s. 46.
2. Brunchorst (1900), s. 268.
3. Vogt (2011), s. 27.
4. Nansen (1887).
5. Brunchorst (1892).
6. Brunchorst (1900), s. 224.
7. UBB-MS-700-18. Brev fra Fridtjof Nansen til D.C.
8. Danielssen, «Fram», Kjøllefjord, 16.7.1893. 8. Østby (1980), s. 6.
9. Tønnesen (1888), s. 12.
10. Lampe (1895), s. 104–105.
11. Jølle (2011), s. 19–20.
12. Bergens Aftenblad (1883), 6.–7. november. 13. Jølle (2011), s. 34–35.
13. Vogt (2011), s. 109–110.
14. Hammerborg og Ryymin (2019), s. 162. 16. Jølle (2011), s. 445–449.
15. Jølle (2011), s. 448.
16. Hammerborg og Ryymin (2019), s. 164. 19. Jølle (2011), s. 449.
17. Hammerborg og Ryymin (2019), s. 164.